

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNDE OTOMATİK KATILIMIN TÜRKİYE'DEKİ TASARRUF EĞİLİMİNE ETKİSİ

Yeşim CAN*

Uğur EYİDİKER*

ÖZET

2003 yılında Türkiye’de yürürlüğe giren Bireysel Emeklilik Sistemi, sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak gönüllü katılım esasına dayanan bir fonlama sistemiyken, 2017 yılında Otomatik Katılım Sistemi’ne geçiş ile hem zorunlu hem de gönüllülük esasına dayalı bir sistem halini almıştır. Sistemin mikro amacı; kişileri tasarrufa yönlendirerek bu tasarrufların emeklilik dönemlerinde ek gelir olarak kullanabilmelerini sağlamak, makro amacı ise ülke ekonomisine kaynak yaratmaktır. Otomatik katılıma geçiş ile birlikte sistemin makro amacının mikro amacının önüne geçtiği gözlenmektedir.

Sistemde toplanan tasarrufların, emeklilik yatırım fonlarına aktarılıp para ve sermaye piyasalarında değerlendirilmesi ülkenin tasarruf eğilimine etki etmektedir. Bu çalışmada Otomatik Katılım Sistemi sonrasında Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Türkiye’deki tasarruflara etkisi mevcut veriler doğrultusunda incelenerek analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Otomatik Katılım, Tasarruf

EFFECT OF AUTOMATIC ENROLLMENT IN INDIVIDUAL PENSION SYSTEM ON PROPENSITY TO SAVE IN TURKEY

ABSTRACT

While the individual pension system that entered into force in 2003 was a funding system as the complementary of the social security system based on voluntary participation, individual pension system became a system that is both based on voluntary and obligatory basis by passing to Automatic Enrollment System in 2017. Micro purpose of the system is to provide persons to make savings and use those savings as a side income in their golden years; the macro purpose is to create sources for the national economy. It is seen that the macro purpose has moved ahead of the micro purpose by passing to the automatic enrollment.

Evaluating the savings of the system in money and capital markets after transferring to private pension funds affects the country’s propensity to save. In this research, the effect of the individual pension system after an automatic enrollment system on the savings in Turkey will be analyzed in line with the available data.

Keywords: IndividualPensionSystem, AutomaticEnrollment, Saving

1. Giriş ve İlgili Yazın

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), bireylerin aktif çalışma yaşamlarında tasarruf etmelerini, bu tasarrufların uzman portföy yöneticileri tarafından profesyonel olarak yönetilmesini ve emeklilik dönemlerinde ek gelir elde etmelerini sağlayan bir sistemdir.

Bireysel Emeklilik Sistemi sayesinde küçük ve dağınık tasarrufların yastık altından çıkarılıp piyasada uzman portföy yöneticileri tarafından değerlendirilmesi, finansal piyasaların gelişmesine ve derinleşmesine yardımcı olmaktadır. Finansal piyasalar geliştikçe ve derinleştikçe özel sektörün finansmanına yönelik imkânlar artacak, riskin dağıtılmasına katkıda bulunup, uzun vadede yüksek getirili projelere finansman sağlayarak ekonomik

* Öğretim Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, yesimcan@klu.edu.tr

* Öğretim Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, ugur.eyidiker@klu.edu.tr

büyüme üzerinde de uyarıcı etki yaratacaktır. Sistemin ekonomik etkilerini mikro ve makro etkiler olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür.

Bireysel Emeklilik Sistemi'nin mikro ekonomik etkileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Bireyleri tasarruf yapmaya teşvik eder.
- Bireylerin küçük tasarruflarının uzman portföy yöneticileri tarafından değerlendirilmesine olanak sağlar.
- Bireysel tasarrufların değerlendirilme süresini uzatır.
- Bireylerin emeklilik döneminde, ikinci (ek) emeklilik geliri elde etmesini sağlayarak refah seviyesini artırır.
- Bireylerin küçük tasarruflarla hisse senedi, kamu borçlanma aracı gibi farklı yatırım araçları kullanmasını sağlar.

Bireysel Emeklilik Sistemi'nin makro ekonomik etkileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Ülkenin tasarruf eğilimi artırır.
- Yeni iş olanakları yaratır.
- Finans sektörünün gelişmesine katkı sağlar.
- Finans sektöründe uzun vadeli fonların doğmasını ve bu fonların kullanımını sağlar.
- Ülkenin tüketim eğilimini de etkilediği için enflasyonla mücadelede katkı sağlar.
- Sermaye piyasalarının derinleşmesinde önemli rol oynar.
- Kamu kesiminin emeklilik ile ilgili alanda yükünü hafifletir.

Bireysel Emeklilik Sistemi ile ilgili olarak literatürde birçok çalışma bulunmaktadır ancak bazı çalışmalar sistemden doğan vergi avantajını, bazı çalışmalar devlet katkısının sisteme getirilerini, bazı çalışmalar ise sistemin ekonomiye etkilerini incelemiştir.

Gülcan (2017) çalışmasında, Bankacılık ve Sigortacılık Programı öğrencilerinin Bireysel Emeklilik Sistemi farkındalık düzeylerini tespit etmek amacıyla araştırma yapmış ve araştırmaya katılan öğrencilerin farkındalık düzeylerinin düşük olduğu sonucuna varmıştır. Akpınar (2018) çalışmasında, kamu sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcısı konumunda olan özel emeklilik sisteminde devlet katkısı uygulamasını incelemiştir. Devlet katkısı uygulamasının sistemi olumlu olarak etkilediğini, ayrıca artan gelir seviyesi ile birlikte sistemde daha uzun süre kalmanın önemini katılımcılara anlatılmasının da sisteme daha fazla kişinin girmesine neden olacağını belirtmiştir.

Merdan (2017) araştırmasında, bireysel emeklilik sisteminde zorunlu katılımı kamu sektörü ve özel sektör çalışanları tarafından değerlendirmiştir. Gümüşhane ilinde çalışan 504 kişiye yönelik bir anket çalışması gerçekleştirmiş ve araştırma sonucunda, kamu ve özel sektör çalışanlarının zorunlu katılım adı altında yürütülen bireysel emeklilik sisteminin kendilerine fayda sağlayacağını düşünmediğini bulmuştur. Bu nedenle bireysel emeklilik sistemine zorunlu katılanların yarısından fazlasının kendilerine tanınan iki aylık cayma sürelerini kullanarak sistemden ayrıldığını, bu durumun ortaya çıkmasında ise, bireysel emeklilik sisteminin çalışanlar tarafından tam olarak bilinmemesinin ve aldatmacadan ibaret olarak görülmesinin etkili olduğunu ifade etmiştir.

Coşkun ve Altundal (2017) bireysel emeklilik ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarında, faizsiz bireysel emeklilik sistemini ve yurtiçi tasarruf oranlarını birlikte ele alınarak Türkiye'de yurtiçi tasarruf oranının artırılmasında faizsiz bireysel emeklilik sisteminin rolünü

incelemişlerdir. Araştırmalarında; yurtiçi tasarrufların artırılmasında devlet ve finans sektörünün yapmış olduğu çalışmalar, bireysel emeklilik sistemi, otomatik katımlı bireysel emeklilik sistemi, faizsiz bireysel emeklilik sistemi ve bu sistemlerin işleyişi ile tasarruflara olan katkıları ele alınmıştır.

Uyar (2012) çalışmasında, Bireysel Emeklilik Sistemi verileri ile temel ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. BES göstergelerinden katılımcı sayısı ile makro ekonomik göstergelerden mevduat faizi arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca BES'in uzun vadede sermaye piyasasını ve ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Günay ve Güneş (2015) çalışmalarında, Bireysel Emeklilik Sisteminin yapısını, özelliklerini ve Türkiye'deki gelişimini, katılımcı sayısını, katkı payı toplam tutarını, fona yönlendirilen tutarı ve ekonomide yarattığı fon büyüklüğü verilerini incelemişlerdir. Ayrıca çalışmalarında sisteme katılımın daha da artmasını sağlayabilmek için sistemin daha planlı bir şekilde tanıtılması gerektiğini ifade ederek, bireysel yatırım tercihi yapıldığı için finansal varlıklar hakkında yeterli bilgi ve eğitimin verilmesi gerektiğine dair önerilerde bulunmuşlardır.

Özel ve Yalçın (2013) çalışmalarında, gelişmekte olan Türkiye dâhil 16 ülkede, sosyal güvenlik reformlarıyla birlikte getirilen özel emeklilik (zorunlu ve/veya gönüllü) uygulamalarının yurtiçi tasarruf oranlarına etkilerini test etmek üzere panel yöntemiyle ekonometrik tahminler yapmışlardır. Sonucunda, özel emeklilik sisteminin benimsenmesiyle birlikte yurtiçi tasarruf oranlarında artışın ortaya çıktığını ve artışın gecikmeli olarak 1,5 puana kadar çıkabildiğini tahmin etmişlerdir. Örnekleme yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunun zorunlu özel emeklilik planlarına sahip olduğunu gözlemlediklerini ve dolayısıyla söz konusu etkinin daha ziyade özel zorunlu emeklilik sistemlerinin bulunduğu ülkeler için geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Özel emeklilik sistemlerinin, tasarruf oranlarını sınırlı oranda arttırdığını, tasarrufların finansal sisteme aktarılabilmesi ve vadelerin uzatılabilmesi açısından önemli işlevler gördüğünü belirtmişlerdir.

2. Türkiye'deki Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Genel Bilgi

4632 sayılı Kanunu'nun 1 inci maddesi Türkiye'deki Bireysel Emeklilik Sistemi'nin tanımı ve amacı hakkında çok önemli bir bilgi vermektedir. Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununun amacı, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir (4632 sayılı Kanun, Mad.1).

2.1. Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Gelişimi

Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi'nin kurulma çabaları, 1997-1999 yılları arasında Hazine Müsteşarlığı koordinasyonunda sosyal güvenlik reformu çalışmaları ile başlamıştır ve tarihsel süreci aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Emeklilik Gözetim Merkezi [EGM], 2019, www.egm.org.tr):

- 1 Ağustos 1999 TBMM'de Bireysel Emeklilik Komisyonu kuruldu.
- 16 Mayıs 2000 tarihinde Bireysel Emeklilik Komisyonu çalışmaları sonucunda hazırlanıp Bakanlar Kurulu tarafından incelenen Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu Tasarısı, TBMM Başkanlığına sunuldu.
- 28 Mart 2001 tarihinde Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu TBMM tarafından kabul edildi.

- 7 Nisan 2001'de Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu 24366 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı.
- 28 Haziran 2001'de BES'e yönelik vergisel teşvikleri düzenlemek amacıyla Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı TBMM tarafından kabul edildi.
- 10 Temmuz 2001 tarihinde Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 24458 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı; Kanun'un bazı hükümleri yayımı tarihinde, diğer hükümleri ise 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girdi.
- 7 Ekim 2001'de Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu yürürlüğe girdi.
- 10 Temmuz 2003 tarihinde Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ve ilgili mevzuat uyarınca Hazine Müsteşarlığının görev ve yetkilendirmesi çerçevesinde, merkezi İstanbul'da olmak üzere kuruldu.
- 27 Ekim 2003'te ilk emeklilik planlarının onaylanması ile birlikte sistem faaliyete geçti.
- 29 Haziran 2012 tarihinde 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 1 Ocak 2013 tarihi itibarı ile vergi matrahından indirim yolu ile kullanılan vergi avantajı uygulaması kaldırılarak devlet katkısı sistemine geçileceği belirtildi.
- 10 Ağustos 2016 tarihinde 6740 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile işverenlerin çalışanlarını otomatik olarak bir emeklilik planına dahil etmesine ilişkin esaslar düzenlendi.

4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununun 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi (OKS) ile birlikte işverenler; Türk vatandaşı veya 29/5/2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamında olup kırk beş yaşını doldurmamış olanlardan; 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (c) bentlerine göre çalışmaya başlayanlar ile 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20 nci maddesi kapsamında kurulmuş olan sandıkların iştirakçisi olarak çalışmaya başlayanları Kanun hükümlerine göre düzenlediği bir emeklilik sözleşmesiyle emeklilik planına dâhil etmek zorundadır (4632 sayılı Kanun, Ek Madde 2).

2.2. Gönüllü ve Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemlerinin Özelliklerinin Karşılaştırılması

1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi ile birlikte Türkiye Bireysel Emeklilik Sistemi gönüllü ve zorunlu katılım olmak üzere iki ayaklı bir sistem haline gelmiştir. Gönüllü katımlı sistem; belirlenmiş katkı esasına dayanan ve adından da anlaşılacağı üzere isteğe bağlı olarak tasarruf yapmak isteyen bireylerin tasarruflarının emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmesini sağlayan bir özel emeklilik sistemidir. Bu katılım şeklinde birey müşterisi olmak istediği emeklilik şirketini kendisi seçme hakkına sahiptir.

Zorunlu katımlı sistem ise; prime esas kazancının %3'üne karşılık gelen tutara göre belirlenen zorunlu katkı paylarının emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmesini sağlayan bir özel emeklilik sistemidir. Bu katılım şeklinde, birey işverenin anlaşma yaptığı emeklilik şirketini kabul etmek zorundadır.

Her iki katılım çeşidinde de sisteme aktarılan tasarrufların yatırıldığı emeklilik yatırım fonları portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilir ve fon portföyündeki varlıklar Sermaye Piyasası Kurulu'nun yetkilendirdiği Takasbank tarafından saklanır.

Bireysel emeklilik sistemine gönüllü olarak katılan bireyler, tasarruf yapmak istedikleri ölçüde aynı emeklilik şirketinden veya başka emeklilik şirketlerinden farklı ve birden fazla emeklilik sözleşmesi yapabildikleri gibi Otomatik Katılım Sistemi ile sisteme dahil olan katılımcılar da kendi istekleri doğrultusunda istedikleri emeklilik şirketlerinden bir veya birden fazla gönüllü olarak bireysel emeklilik sözleşmesi yaptırabilirler.

Tablo 1; sistemdeki her iki katılım çeşidinin ortak özelliklerini göstermektedir. Her iki katılım türünde de katılımcı, sistemde en az 10 yıl kalmak ve emekli olmak isterse 56 yaşını doldurmak zorundadır. Katılımcı adına yatırılan katkı paylarının %25'i kadarı devlet katkısı olarak ödenir. Eğer isterse katılımcılar 2 ay içerisinde cayma hakkını kullanarak sistemden çıkış yapabilirler. Ayrıca belli sürelerde sistemden çıkmak isteyen katılımcıların birikimlerinin getirileri belli oranlarda stopaja tabii olur ve katılımcı en düşük stopajı 10 yıl sistemde kaldıktan sonra 56 yaşını doldurduğunda öder.

Ayrıca sistemde her iki katılım türünde de, katkı payı ödemeye ara verme hakkı, farklı emeklilik şirketlerine birikimlerin aktarılabilmesi hakkı ve fon dağılımında değişiklik yapabilme hakkı bulunmaktadır.

Tablo 1: Gönüllü ve Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Ortak Özellikleri

Sistemde kalma süresi	En az 10 yıl
Emeklilik	56 yaş
Devlet katkısı	Katkı payının %25'i devlet katkısı olarak ödenir.
Cayma hakkı	2 ay
Birikimin değerlendirilmesi	SPK tarafından denetlenen portföy yönetim şirketleri tarafından birikimler yönetilir.
Ara verme hakkı	Katkı payı ödemeye ara verilebilir.
Aktarım	Birikimler başka bir emeklilik şirketine aktarılabilir.
Fon dağılımı	Değişiklik yapılabilir.
Sistemden ayrılma	10 yıldan az süreyle sistemde kalarak ayrılma durumunda %15, 10 yıl süreyle sistemde kalmakla birlikte emeklilik hakkı kazanmadan ayrılma durumunda %10, Emeklilik, vefat, maluliyet nedeniyle ayrılma durumunda %5 getiri üzerinden stopaj ödenir.

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi'nin resmi internet sayfasından yararlanılarak tablolaştırılmıştır, www.egm.org.tr, Erişim Tarihi: 09/02/2019.

Tablo 2'de ise, sistemdeki iki katılım şeklinin farklı özellikleri yer almaktadır. İki katılım çeşidinin en belirgin farklılığı, birinin gönüllülük esasına diğerinin zorunluluk esasına dayanmasıdır. Diğer temel ayırt edici özellik ise, birinde birey emeklilik planlarının asgari tutarını göz önünde bulundurarak kendi istediği tasarruf miktarını belirlerken, diğerinde prime esas kazancın %3'ü tasarruf edilmek zorundadır.

Bunun yanısıra gönüllü katılımı birey istediği emeklilik şirketi ile bireysel emeklilik sözleşmesi yapabilir ancak zorunlu katılım şeklinde ise emeklilik şirketini işveren belirlemektedir. Ayrıca yabancı uyruklu kişiler gönüllü katılımı ile istedikleri emeklilik

şirketinden istedikleri emeklilik planına dahil olarak sistemde tasarruf yapabilmektedir ancak zorunlu katılımda bu mümkün değildir.

Tablo 2: Gönüllü ve Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Farklı Özellikleri

	Gönüllü BES	Otomatik BES
Katılım esası	Gönüllüdür.	Zorunludur.
Katkı payı	Emeklilik planının asgari tutarının altında olmamak şartıyla isteğe bağlı olarak belirlenir.	Prime esas kazancın %3'ü sisteme aktarılır.
Emeklilik şirketi	Bireyler tarafından isteğe bağlı olarak belirlenir.	İşveren tarafından belirlenir.
Yabancı uyruklu kişiler	Katılabilir.	Katılamaz.
Ek katkı payı	Yatırılabilir.	Yatırılamaz.

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi'nin resmi internet sayfasından yararlanılarak tablolaştırılmıştır, www.egm.org.tr, Erişim Tarihi: 09/02/2019.

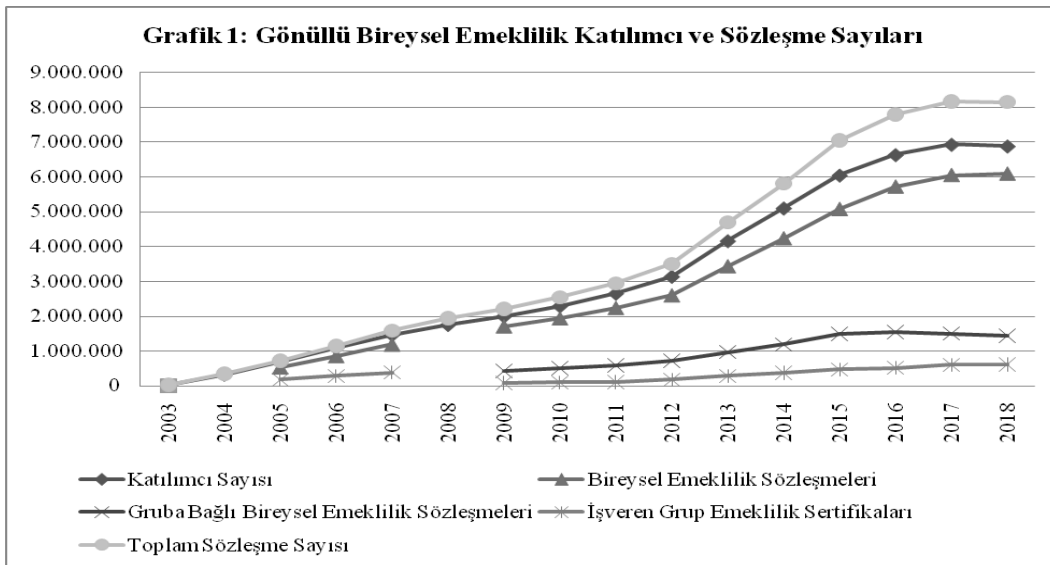
Ayrıca gönüllü katılımda; bireyler istedikleri zaman birikimlerine dahil edilebilecek ek katkı payı yatırılabilirler çünkü burada önemli olan tasarruf yapma isteği ve olanağıdır. Ancak yine zorunlu katılımda birikimlere ek katkı payı yatırmak mümkün olmamaktadır.

3. Türkiye Bireysel Emeklilik Sistemi Verilerinin Analizi

Bireysel Emeklilik Sistemi'nin verileri Hazine Müsteşarlığı'nın görevlendirdiği ve yetkilendirdiği Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) tarafından düzenli bir şekilde kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu çalışmada sistemle ilgili olarak; katılımcı sayıları, sözleşme sayıları, katkı payı tutarı, emeklilik yatırım fonu verilerine değinilmektedir.

3.1. Katılımcı ve Sözleşme Sayıları İle İlgili Veriler

2003 yılında faaliyete geçen Bireysel Emeklilik Sistemi günden güne birçok konuda gelişme göstermektedir. Grafik 1, gönüllü bireysel emeklilikteki katılımcı ve sözleşme sayılarının 2003-2018 yılları arasındaki gelişim trendi hakkında bilgi vermektedir.

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), www.egm.org.tr, Erişim Tarihi: 14/02/2019.

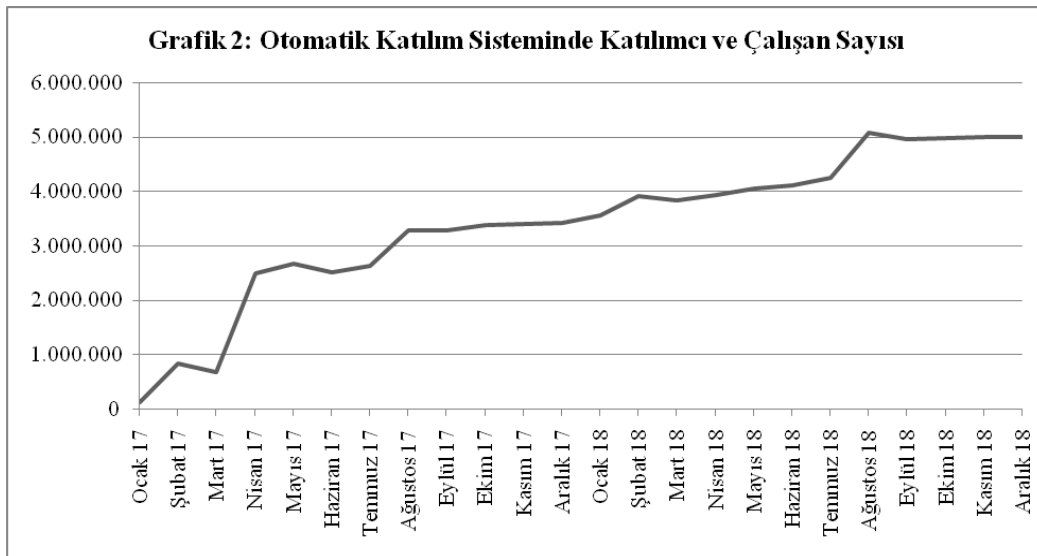
Grafik 1’den de görüldüğü üzere, gönüllü bireysel emeklilik sistemindeki toplam sözleşme sayısı katılımcı sayısının üzerinde bulunmaktadır. Bu durum sistemdeki katılımcıların bazılarının birden fazla sözleşmesi olduğunu göstermektedir. 2003 yılından 2017 yılına kadar bir önceki yıla göre her zaman artış gösteren katılımcı ve sözleşme sayıları, 2017 yılından 2018 yılına geçişte azalma göstermiştir. Bunun nedeni 1 Ocak 2017 tarihinde Otomatik Katılım Sistemi’ne geçiş yapılmasıdır.

2017 yılında katılımcı sayısı 6.924.945 kişi iken 2018 yılında bu sayı 49.059 kişi azalarak 6.875.886 kişi olmuştur. Sistemde genel olarak her yıl bir önceki yıla göre katılımcı sayısı minimum %10 artarken 2017 yılında bir önceki yıla göre katılımcı sayısı sadece %4 artış göstermiş hatta 2018 yılında bu oran %1 azalışla gerçekleşmiştir. 2003 ve 2018 arasında bir önceki yıla göre katılımcı sayısının en fazla arttığı yıllar; sistemin ilk yılları olan sırasıyla 2004, 2005 ve 2006 yılları olurken en düşük olduğu yıllar ise; otomatik katılım sisteminin kabul edildiği ve faaliyete geçtiği 2016, 2017 ve 2018 yılları olmuştur.

Bunun yanı sıra 2017 yılında toplam sözleşme sayısı 8.169.198 adet iken azalarak 2018 yılında 8.155.521 adet olmuştur. 2018 yılında 2017 yılına göre sözleşme sayısının azalışı gruba bağlı bireysel emeklilik sözleşmelerinden kaynaklanmış, bireysel emeklilik sözleşmeleri ve işveren grup emeklilik sertifikalarının sayısı ise artmıştır. Sistemde genel olarak her yıl bir önceki yıla göre gönüllü katılımda bireysel emeklilik toplam sözleşme sayısı minimum %11 artarken 2017 yılında bir önceki yıla göre toplam sözleşme sayısı sadece %5 artış göstermiştir. 2003-2018 yılları arasında bir önceki yıla göre toplam sözleşme sayısının en fazla arttığı yıllar; sistemin ilk yılları olan sırasıyla 2004, 2005 ve 2006 yılları iken en düşük olduğu yıllar ise; yine katılımcı sayısında olduğu gibi otomatik katılım sisteminin kabul edildiği ve faaliyete geçtiği 2016, 2017 ve 2018 yıllarıdır.

EGM tarafından en son yayınlanan 1 Mart 2019 verilerine göre; gönüllü bireysel emeklilik sisteminde katılımcı sayısı ilk üç ayda 53.595 kişi azalarak 6.822.291 kişi olmuştur. Bireysel emeklilik sözleşme sayısı 6.050.104 adet, gruba bağlı bireysel emeklilik sözleşme sayısı 1.426.809 adet, işveren grup emeklilik sertifika sayısı 622.363 adet olmak üzere toplam sözleşme sayısı 31 Aralık 2018’e göre 56.245 adet azalmış ve 8.099.276 adet olmuştur. 2019 yılının ilk üç aydaki toplam sözleşme sayısının azalışı bireysel emeklilik sözleşmelerinde ve gruba bağlı bireysel emeklilik sözleşmelerinde azalış nedeniyle ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde işveren grup emeklilik sertifikalarının sayısı az da olsa artmıştır.

Grafik 2, Otomatik Katılım Sisteminin 2017-2018 yılı verilerini aylık olarak göstermektedir.

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), www.egm.org.tr, Erişim Tarihi: 14/02/2019.

Otomatik katılım sisteminde bir önceki aya göre en yüksek artış, Şubat 2017’de ve kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların sisteme dahil olduğu Nisan 2017’de gerçekleşmiştir. Bir önceki aya göre en yüksek azalış ise Mart 2017’de -%20 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise otomatik katılım zorunlu olmasına rağmen, katılımcıların 2 ay içerisinde cayma hakkına sahip olması ve çoğu katılımcının bu hakkını kullanarak sistemden çıkış yapmasıdır.

Emeklilik Gözetim Merkezi tarafından en son yayınlanan 1 Mart 2019 verilerine göre; otomatik katılım sisteminde katılımcı ve çalışan sayısı ilk üç ayda 796.053 kişi artarak 5.286.839 kişi olmuştur.

Bireysel emeklilik sistemi 2008’den itibaren emekli vermeye başlamıştır. 2018 yılında emekli olanların sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık %39,51 artışla 25.249 kişi yükselmiştir. 1 Mart 2019 verilerine göre, sistemden emekli olan katılımcı sayısı 93.897 kişidir.

3.2. Katkı Payları ve Fon Tutarları İle İlgili Veriler

Bireysel Emeklilik Sisteminde gönüllü katılımı bireyler; isteğe bağlı olarak ve emeklilik planlarının asgari düzeyinin altında olmayacak şekilde tasarruf miktarlarını kendileri belirler sisteme katkı payı olarak yatırırlar.

Katkı payı, şirket hesaplarına nakden intikalini takip eden en geç ikinci iş gününde sözleşme kapsamında tanımlı fonlar için gerekli talimatlar verilerek yatırıma yönlendirilir (4632 sayılı Kanun, Mad.9).

Tablo 3, gönüllü katılım bireysel emeklilik sisteminde biriken katkı payları ve fon tutarları hakkında bilgiler vermektedir.

Tablo 3: Gönüllü Katılım BES’te Katkı Payı ve Fon Tutarları (2003-2018)-Bin TL

Yıllar	Katılımcı Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı	Yatırıma Yönelen Toplam Tutar
2003-2012	20.346.290	-	16.177.757	15.741.037
2013	25.145.718	1.151.765	21.921.860	21.455.900
2014	34.793.077	3.019.076	28.346.503	27.842.765
2015	42.979.056	5.020.000	37.119.095	36.549.379
2016	53.409.391	7.438.179	44.363.955	43.733.162
2017	67.677.308	10.141.315	52.575.516	51.810.763
2018	76.560.293	11.318.856	58.290.203	57.391.554

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), www.egm.org.tr, Erişim Tarihi: 14/02/2019.

2018 yılında katılımcı katkı payı tutarı bir önceki yıla göre, %11 artış göstermiş ve incelenen yıllar arasında en düşük artış oranı olmuştur. 2003-2018 yılları arasında bir önceki yıla göre katkı payı tutarlarında en yüksek artış; sistemin yürürlüğe girdiği ilk yıllarda, en düşük artışlar ise otomatik katılım sisteminin kanunlaştırılması ve yürürlüğe girdikten sonraki yıllarında yani 2016, 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleşmiştir.

Katılımcı fon tutarlarında bir önceki yıla göre en yüksek artışın olduğu yıl %62 ile 2007 yılı, en düşük olduğu yıl ise 2018 yılıdır. 2018 yılında bir önceki yıla göre fon tutarı sadece %13 artış göstermiştir.

Emeklilik Gözetim Merkezi tarafından en son yayınlanan 1 Mart 2019 verilerine göre; gönüllü bireysel emeklilik sisteminde katkı payı tutarı 59.189 milyon TL, yatırıma yönlenen tutar 58.251 milyon TL, katılımcıların fon tutarı 80.798 milyon TL'dir.

Bireysel emeklilik sisteminde, vergi matrahından indirim sureti ile kullanılan vergi avantajı uygulaması, Devlet katkısının 1 Ocak 2013 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlaması ile sona ermiştir. Devlet katkısı, işverenler tarafından ödenenler hariç katılımcı adına bireysel emeklilik sözleşmesine ödenen katkı paylarının %25'i oranında devlet tarafından ödenen tutardır. Bununla birlikte bir takvim yılında alınabilecek Devlet katkısı üst sınırı, yıllık brüt asgari ücret tutarının %25'i'dir (EGM, 2017: 65). Emeklilik Gözetim Merkezi'nin 1 Mart 2019 verilerine göre; Devlet katkısı fon tutarı 12.579,8 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Tablo 4, zorunlu katılım bireysel emeklilik sisteminde biriken çalışan katkı payları ve fon tutarları hakkında bilgiler vermektedir.

Tablo 4: Otomatik Katılım BES'te Katkı Payı ve Fon Tutarları (2017-2018)-Bin TL

Dönem	Katılımcı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı
31.01.2017	4.400	18.703
31.03.2017	106.908	111.965
30.06.2017	600.136	598.912
30.09.2017	1.203.298	1.179.092
31.12.2017	1.793.093	1.724.824
31.03.2018	2.427.149	2.321.467
30.06.2018	3.073.960	2.919.198
30.09.2018	3.833.476	3.600.122
28.12.2018	4.598.511	4.146.607

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), www.egm.org.tr, Erişim Tarihi: 14/02/2019.

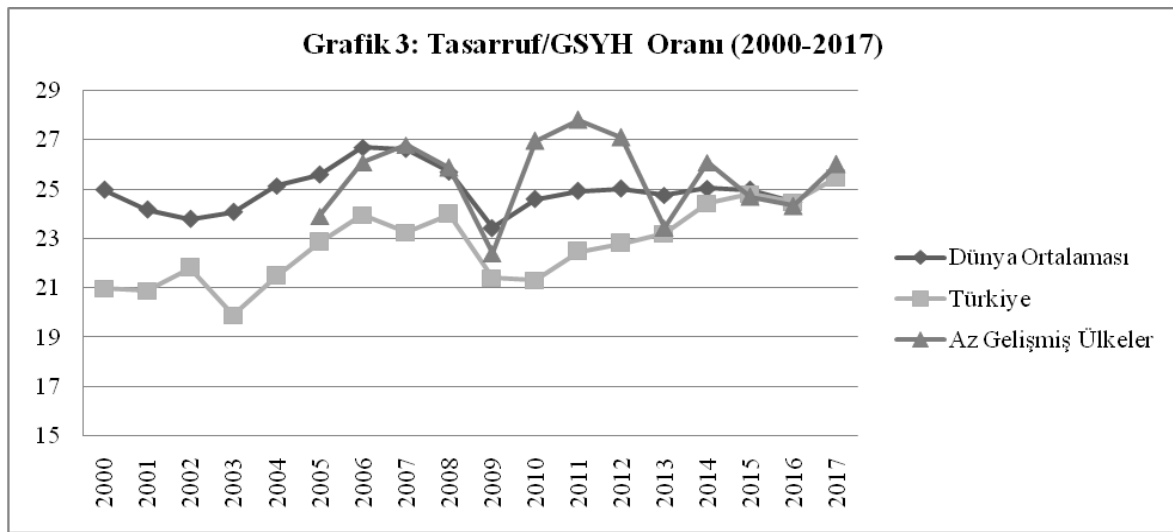
Bireysel emeklilik sisteminde otomatik katılım süreci, 1 Ocak 2019 tarihi ile tamamlanmıştır. Sürece bakıldığında bir önceki aya göre katkı payının en yüksek olduğu aylar Şubat 2017 ve Nisan 2017'dir. Aynı şekilde fon tutarının da bir önceki aya göre en yüksek değişimi bu aylarda gerçekleşmiştir.

Zorunlu katılım Türkiye için henüz yeni bir sistem olduğundan fon birikim tutarı çok yüksek değildir ve Aralık 2018 verilerine göre, katılımcı fon tutarı 4.598 milyon TL, katkı payı tutarı ise 4.146 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılımdaki katılımcı ve çalışan katkı payının ayrıca fon tutarının zamanla artması beklenebilir ancak zorunlu dahi olsa katılımcının 2 ay içerisinde cayma hakkının olması bireylerin sistemden çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bireysel Emeklilik Sistemi'nde otomatik katılımda birikecek olan katkı paylarının ve fon tutarlarının zaman içerisindeki durumu; bireylerin tasarruf ile tüketim arasındaki tercihlerine ve zorunlu olmayan kararlarına bağlı olacaktır.

4. Türkiye’de ve Dünyada Tasarruf Eğiliminin Durumu ve Emeklilik Yatırım Fonları

Tasarruf, klasik okuldan bu yana iktisat teorisinde en çok tartışılan kavramlar arasındadır. Tasarruf klasik okulda sermaye birikiminin kaynağı olarak öne çıkartılırken, kendisinden sonra gelen Neo Klasik ve Keynesyen modellerde analiz tasarruf-yatırım ilişkisi üzerine kurgulanmaktadır. Bundan dolayı da tasarruf düzeyi, yatırım düzeyini belirlemektedir. Bu bakış açısından hareketle temelini yine klasik iktisatta bulacağımız bir sonuca varılır: Büyümek için yatırım, yatırım için tasarruf gerekir (Çolak ve Öztürkler, 2012:1). Doğal olarak tasarruf eğiliminin değişimi bir ülkenin yatırım oranını hatta en önemli ekonomi konularından biri olan cari işlemler dengesini de etkilemektedir.

Grafik 3; Türkiye, az gelişmiş ülkeler ve dünya ortalaması bazında 2000 ile 2017 yılları arasındaki Tasarruf/GSYH oranındaki seyri göstermektedir. Ancak belirtmek gerekir ki dünya ortalamasının 2018 yılı verileri Dünya Bankası tarafından henüz paylaşılmadığı için grafikte en son 2017 yılı verisi bulunmaktadır.

Kaynak: The World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.ZS>, Erişim Tarihi: 10/03/2019.

Grafik 3’de yer alan en az gelişmiş ülke sayısı 47’dir ve Birleşmiş Milletler’e göre; Afganistan, Nepal, Yemen, Uganda, Sudan gibi ülkeler bu klasmanda yer almaktadır (Birleşmiş Milletler, 2019).

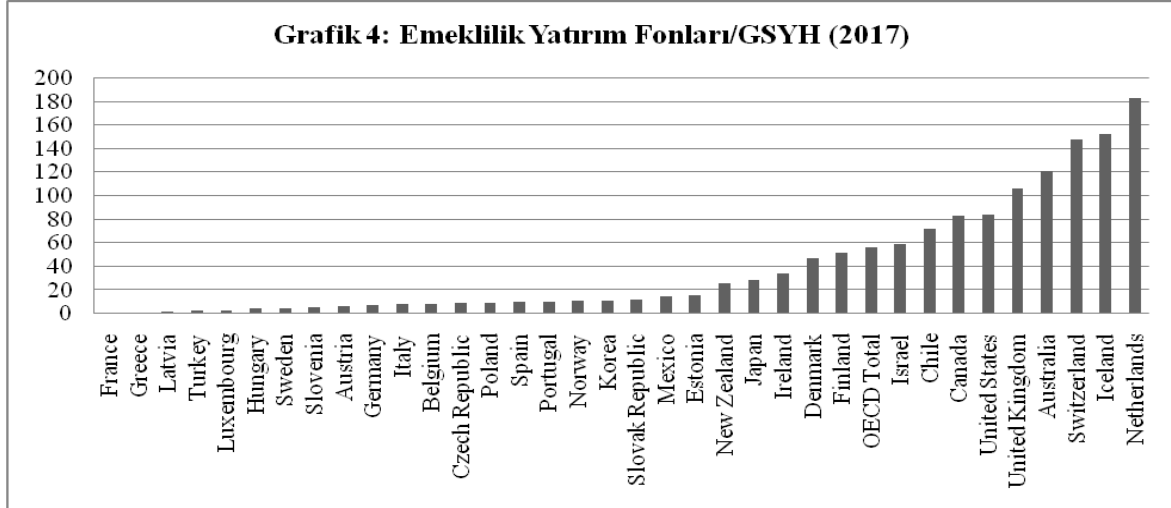
Grafik 3’de görüldüğü üzere; incelenen yıllar arasında Tasarruf/GSYH oranında en dikkat çeken dip nokta 2009 yılında karşımıza çıkmaktadır ki, bu durumun ABD menşeli Mortgage ekonomik krizinin derinleştiği yıla rastlaması tesadüf değildir. 2009 yılında Türkiye’nin tasarrufunun gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı ise %21,407 iken dünya ortalaması %23,426 ve en az gelişmiş ülkelerin oranı ise %22,407’dir. Ancak Türkiye için bu dip durum 2010 yılında daha da derinleşmiş ve oran %21,318 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2017 yılları arasında Türkiye’nin tasarruf oranının en düşük olduğu yıl 2003 yılıdır. En son 2017 yılında ise tasarruf oranının arttığı ve %25,468’e çıktığı görülmektedir. Genel olarak grafik incelendiğinde ne yazık ki Türkiye’nin incelenen yıllar arasında en az gelişmiş ülkelerin ve dünya ortalamasının altında bir tasarruf oranına sahip olduğu aşikardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, 2015 yılından sonra Türkiye’nin Tasarruf/GSYH oranı en az gelişmiş ülkelerin oranlarının üstüne çıkmıştır.

4.1. Türkiye’de ve Dünyada Emeklilik Yatırım Fonlarının Durumu

Türkiye’deki Bireysel Emeklilik Sistemi’nde, devlet katkısı ve otomatik katılım sistemi gibi zaman içerisinde gerçekleşen değişimler veya yeni oluşumlar yurtiçi tasarrufların artmasına etki yaratmaktadır.

Yurtiçi tasarrufların artırılması amacıyla 2013 yılından itibaren bireysel emeklilik sistemindeki tasarruflar için sağlanan devlet katkısı ile sistemde değerlendirilen tasarruflar zamanla kadar artmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda fon tutarının GSYH'ye oranı, katkının sağlanmaya başladığı 2013 yılında %1,4 iken 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla %2,3 olmuştur (TCMB, 2018: 29).

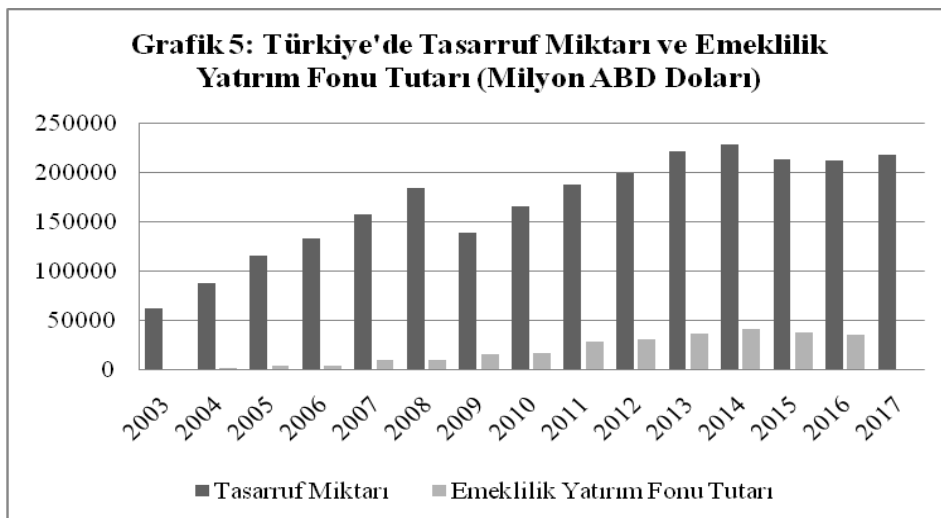
Grafik 4, emeklilik yatırım fonlarının GSYH içerisindeki payını 2017 yılı için OECD ülkeleri bazında göstermektedir.

Kaynak: OECD, <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm>, Erişim Tarihi: 10/03/2019.

Türkiye'nin emeklilik yatırım fonlarının GSYH içindeki payı oldukça düşüktür ve 2017 yılı verilerine göre bu oran %2,17 olmuştur. Türkiye bu oranla OECD ülkeleri arasında sondan dördüncü sırada yer almıştır. En yüksek oranlar ise %182,5 ile Hollanda'da daha sonra %151,88 ile İzlanda'da ve %147,83 ile İsviçre'dedir. İngiltere ve Avustralya'nın da emeklilik yatırım fonlarının değeri aynı yıl ülkelerinin GSYH'lerinin üstüne çıkmıştır. OECD ülkelerinin ortalaması 2017 yılında %56,1 olarak gerçekleşmiştir. İsrail, Şili, Kanada ve ABD ise OECD ülkeleri ortalamasının üstünde emeklilik yatırım fonu/GSYH oranına sahip ülkeler olmuştur.

Grafik 5, Türkiye'deki tasarruf miktarları ile emeklilik yatırım fonlarının tutarını birlikte göstermektedir.

Kaynak: The World Bank (www.worldbank.org) ve OECD (www.oecd.org) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır, Erişim Tarihi: 10/03/2019.

Grafik 5’te tasarruf oranları ve emeklilik yatırım fonlarının durumu ADB Doları bazında 2003-2017 yılları arasında incelenmiştir. Emeklilik yatırım fonlarının artış gösterdiği 2011-2014 yılları arasında Türkiye’deki tasarruf miktarları da artış göstermiştir. Hatta 2015 ve 2016 yıllarında hem tasarruf miktarlarında hem de emeklilik yatırım fonlarının değerlerinde bir önceki yıllara göre azalış gözlenmiştir.

5. Sonuç Yerine

Bireysel Emeklilik Sistemi’nin, temel olarak tasarrufu teşvik ettiği ve yurtiçi tasarruf oranlarını etkilediği açıktır ancak otomatik katılım sisteminin tasarruf eğilimini ne kadar etkilediğini şimdi ifade etmek geçmişte az olan bir yöntem için doğru olmayacaktır. Ancak verilerden görüldüğü ve anlaşıldığı üzere, bireyler Otomatik Katılım Sistemini etkin bir şekilde kullanmamaktadır.

Tasarruf eğiliminin değil tüketim eğiliminin yüksek olduğu bir toplumda; Bireysel Emeklilik Sisteminin, özellikle otomatik katılımın tasarruf eğilimini destekleyebilmesi için kanunda birkaç değişikliğe daha gidilmesi iyi olacaktır. Örneğin, Otomatik Katılım Sistemi kanunla zorunlu hale getirilmiştir ancak bireylerin 2 ay içerisinde cayma hakkını kullanabilmesi, sistemden çıkan bireylerin katkı paylarının sadece 2 ay emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmesine imkan tanımaktadır.

Türkiye’de tasarrufların artması için daha teşvik edici faktörlere ihtiyaç vardır. Toplumda tasarruf bilincinin artırılması için çalışmalar yapılırken özellikle bireysel emeklilik sisteminin faydaları konusunda bireylerin daha fazla bilgilendirilmesi, yastık altı tutulan tasarrufların ekonomik sisteme yani finans piyasalarına aktarılmasının önemini açıkça anlatılması gerekmektedir. Hatta zorunlu tasarruf yöntemi olan Otomatik Katılım Sisteminin daha zorunlu ve sistemden çıkışın zor olduğu bir yapılanmaya doğru gitmesi bu yolda atılacak önemli bir adım olacaktır. Bunun yanı sıra gönüllü bireysel emeklilikte olduğu gibi başlangıç fonu ve ek katkı payı uygulamalarının bu sisteme de entegre edilmesi tek emeklilik şirketi ile çalışmak isteyen katılımcılar için tasarruflarını artırmada farklı bir imkan sunmuş olacaktır.

Kaynakça

- 4632 Sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4632.pdf>, Erişim Tarihi: 10/02/2019.
- Akpınar, Ö. (2018). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişiminde Devlet Katkısının Rolü. Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar I (Ed: Neşe Çoban, A. Ozan Onağ, Özgür Akpınar), IJOPEC Publication, London.
- Birleşmiş Milletler (UN). (2019). https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf, Erişim Tarihi: 25/02/2019.
- Coşkun, M., Altundal, V. (2017). “Türkiye’de Yurtiçi Tasarruf Oranının Artırılmasında Faizsiz Bireysel Emeklilik Sisteminin Rolü”, *Route Edutional and Social Journal*, Volume 4 (48), pp. 260-274.
- Çolak, Ö. F., Öztürkler, H. (2012). “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”, *Bankacılar Dergisi*, Cilt:2012, Sayı:82, ss.3-44, <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1365/colak.pdf>, Erişim Tarihi: 25/02/2019.
- Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM). <https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce/>, Erişim Tarihi: 07/02/2019.

- Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM). Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu 2017, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 04/03/2019.
- Gülcan, N. (2017). “Bireysel Emeklilik Sistemi Farkındalığı: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı 21 (Özel Sayı), ss.369-383.
- Günay, G., Güneş, H. (2015). “Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Değerlendirmesi”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:19, S:3, s. 245-266.
- Merdan, K. (2017). “Bireysel Emeklilik Sisteminde Otomatik Katılımın Kamu ve Özel Sektör Çalışanları Açısından Değerlendirilmesi (Gümüşhane İli Üzerine Bir Örneklem)”. *Social Sciences Studies Journal*, Vol:3, Issue:12, pp:2029-2040.
- OECD, <https://data.oecd.org/pension/private-pension-assets.htm#indicator-chart>, Erişim Tarihi: 10/03/2019.
- Özel, Ö., Yalçın, C. (2013), “Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme”. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Çalışma Tebliği No: 13/04, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2ed5036b-6850-4a71-b431-4c43c1696227/WP1304.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2ed5036b-6850-4a71-b431-4c43c1696227-m3fB92m>, Erişim Tarihi: 10/03/2019.
- The World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.CD?locations=TR>, Erişim Tarihi: 10/03/2019.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2018). Finansal İstikrar Raporu, Kasım, Sayı: 27, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7be5ffea-3a41-4533-933a-db63c8943bdc/Fir_TamMetin27.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-7be5ffea-3a41-4533-933a-db63c8943bdc-mtzrkqW, Erişim Tarihi: 10/03/2019.
- Uyar, H. İ. (2012). “Bireysel Emeklilik Sistemi İle Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Mali Çözüm Dergisi*, Mart-Nisan 2012, s.71-93.